

الزام دولت‌ها به تأمین جان و سلامت شهروندان

(با تأکید بر اپیدمی عفونی ویروس کرونا)

دکتر رؤیا معتمد نژاد^۱

مقدمه :

امروزه در عصر جهانی شدن کشورها به طور ناگهانی با عواملی خطرزا که خارج از سرزمین و کنترل شان پدید می‌آیند، مواجه می‌شوند. در چنین شرایطی دولت‌ها ملزم هستند حتی اگر احتمال تهدیدی که متوجه جان شهروندان شان هست در حد پایین باشد، اقدامات لازم برای حفاظت از آن‌ها به عمل آورند. طی ماه ژانویه ۲۰۲۰ ویروس تنفسی کشنده و ناشناخته معروف به کرونا در شهر ووهان چین ظاهر، پس از این که جهش پیدا کرد از حیوان به انسان منتقل و با سرعت تمام انتشار پیدا کرد. با توجه به این که روزانه چندین و چند هزار مسافر در سطح جهان جا به جا می‌شوند، انتقال بیماری‌های عفونی از این دست دیگر مرز نمی‌شناسد و همین موضوع ابعاد گسترده به خود گرفت تا جایی که منجر به نگرانی و وحشت در سطح جهانی شد. به ویژه که واکسن و دارویی تا به حال در این زمینه کشف نشده است. و اما در مواردی همچون قضیه بیماری کرونا که جان و سلامت میلیون‌ها انسان به خطر افتاده است، آزادی بیان و گردش آزاد اطلاعات از جایگاه و اهمیت غیرقابل وصف برخوردار بوده، هر نوع محدودیت و سانسور در این زمینه می‌تواند فاجعه آفرین شود.

اقدامات انجام گرفته توسط دولت‌ها

کشورهای متعددی از جمله آن دسته که به لحاظ جغرافیا از چین بسیار فاصله داشتند، بدون وقفه اقدامات لازم و ضروری به خرج دادند تا هر چه سریع‌تر جلوی گسترش اپیدمی و تلفات احتمالی در میان شهروندان گرفته شود. ضرورت داشت حتی اگر یک نفر آلوده به ویروس می‌بود آن فرد خیلی زود قرنطینه شده تا دیگر شهروندان به بیماری سخت تنفسی مبتلا نگردند. لازم به ذکر است اولین اقدامات توسط کشورهای انجام پذیرفت که طی پدیده‌های قبلی گسترش بیماری‌های عفونی واگیر دار همچون آنفلوآنزا، اسارس،^۳ریکا،^۴بولابو غیره ... تمهیدات فوری اتخاذ و به این ترتیب طی هر نوبت به تدریج تجربه و مهارت بیشتر در راستای مقابله با ویروس‌ها کسب کرده و در نتیجه این تجربیات پشت سرهم موجبات تقویت فعالیت اکیپ‌های پزشکی و اورژانس و محققان را فراهم آورد. از طرفی دیگر چنین اقداماتی همسو با تلاش‌های جهانی موجب تقویت همکاری میان مقامات گوناگون صلاحیت دار، پزشکان، محققین کشورهای مختلف شده و در نهایت تبادل

۱ - دانشیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی

2 - H1N1 Flu Virus

3 - Sars (Severe Acute Respiratory Syndrome)

4 - Zika Virus Disease

5 - Ebola Virus Disease.

اطلاعات و دانش به نفع بشریت تمام شده چرا که اغلب در همین گиро دار و در حین شرایط سخت و پیچیده است که دانشمندان موفق به کشف نوع ویروس مهاجم و نیز واکنس و داروهای مناسب برای مقابله با آن می‌شوند.

اهمیت و تأثیر ساختار دموکراتیک و قانونمدار دولت‌ها :

آن چه که قابل توجه است ساختار و عملکرد دولت‌هایی است که قبل از همه به تکاپو افتاده و به صورت تقریباً خودکار تمهیدات لازم را تدارک می‌بینند. دولت‌های دموکراتیک و قانون مداری که بیش از هر چیز دغدغه شهروندان شان را داشته ، بدون لحظه‌ای درنگ و تعلل به منظور حفظ جان و سلامت آن‌ها به وظایف حقوق بشری شان عمل کرده هر آن چه که در توان شان بوده و هست به کار می‌گیرند . در واقع دولت‌های یاد شده از آنجا که خیلی قبل از ظهور شرایط فوق العاده مبادرت به تمرین، برنامه ریزی‌ها و پیش بینی‌های لازم می‌کنند، به ندرت به دنبال رویارویی با شرایط تهدیدآمیز «غافلگیر» می‌شوند. در راستای پیروی از اصل «احتیاط» بسیاری از اقدامات آن‌ها به صورت پیش گیرانه انجام می‌پذیرند.

وانگهی دولت‌های قانونمند به وظایف حقوق بشری شان به خوبی واقف بوده و از جمله در قضیه فوق به تعهدات شان به ویژه در عرصه‌هایی نظیر حق حیات، حق بر سلامت و حق بر اطلاعات شهروندانشان عمل کرده اند.

تعهدات حقوق بشری دولت‌ها

با الحاق به کنوانسیون‌ها یا میثاق‌های حقوق بشری، دولت‌ها ملزم می‌شوند نه تنها خود به حقوق و آزادی‌های شهروندانشان خدشه وارد نیاورند (وظایف یا تعهدات منفی) بلکه حتی متعهد می‌شوند منفعل ننشسته شرایط مناسب جهت تحقق واقعی حقوق یاد شده را فراهم بیاورند (وظایف یا تعهدات مثبت). یادآوری می‌شود اولین بار تحت تأثیر رویه قضایی دیوان اروپایی حقوق بشر بود که مفهوم وظایف مثبت دولت‌ها شکل گرفت، کمی دیرتر نهادهای دیگری از جمله کمیته حقوق بشر سازمان ملل، دیوان امریکایی حقوق بشر و یا سایر دادگاه‌های داخلی نیز این رویه را پیش گرفتند.

اپیدمی‌های واگیردار جهانی و تعهدات مثبت دولت‌ها

با پیگیری و بررسی کوشش‌های به عمل آمده توسط دولت‌های دموکراتیک و قانون مدار در راستای مواجهه و مقابله با شیوع بیماری تنفسی ویروس کرونا، به نظر می‌رسد مقامات دولت‌های یاد شده، از جمله در کشور فرانسه، از همان ابتدا به محض اطلاع یافتن از وخامت اوضاع توسط مقامات چینی، در حداقل سه عرصه حقوق بشری و به طور خاص حق حیات، حق بر سلامت و حق بر اطلاعات شهروندانشان، مطابق با تعهداتشان عمل کرده و اقدامات لازم انجام داده باشند.

به بیان دیگر نه تنها منفعل ننشسته سکوت اختیار کنند بلکه به صورت بسیار فعال همزمان که به طور مستمر به اطلاع رسانی‌های ضروری و آگاه ساختن مردم از وضعیت به وجود آمده پرداخته، تمهیدات گوناگون جهت قرنطینه کردن بیماران،

۶ - از جمله کنوانسیون اروپایی حقوق بشر شورای اروپا مصوب سال ۱۹۵۰ (برای کشورهای عضو شورا) یا میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی سازمان ملل متحد مصوب سال ۱۹۶۶.

7 - Obligations Negatives

8 - Obligations Positives

۹ - دیوان یاد شده نهاد قضایی شورای اروپا است . این سازمان منطقه ای دارای ۴۷ دولت عضو است.

۱۰ - رجوع شود به رویا معتمدنژاد، «وظایف دولت‌ها در عرصه تکنولوژی‌های دیجیتال: از دولت انحصار طلب تا دولت رگولاتور»، فصلنامه علوم خبری، زمستان ۱۳۹۷، شماره ۲۸.

ردیابی بیماران احتمالی، توصیه دادن به شهروندان، بیمارستان‌ها اورژانس کادر پزشکی، ترتیب دادن جلسات اضطراری در سطح دولت، آگاه ساختن رسانه‌ها به صورت منظم از تحول اوضاع و احوال، ظاهر شدن مسئولین به طور زنده در رسانه‌های دیداری شنیداری برای ارائه توضیحات به روز و شفاف به مردم و غیره... اتخاذ کرده اند. اما از همه مهم تر این که دولت‌های دموکراتیک قانونمند به خوبی می‌دانند در صورتی که دست روی دست گذاشته به معضلات پیش آمده نظیر آن چه که گفته شد بی‌اعتنایی نکنند، دیری نمی‌پایند که مورد موأخذه قرار گرفته موظف می‌شوند از یک سو در سطح داخلی در مقابل دیگر قوای تأسیس شده و در نهایت در مقابل مردم و از سوی دیگر در سطوح بین‌المللی و یا منطقه ای پاسخگو شوند. ۱۳

حق حیات، حق بر سلامت و حق بر اطلاعات

در مواردی نظیر اپیدمی عفونی و ویروس کرونا که به گفته متخصصان بسیار مُسری بوده تا جایی که می‌توانسته حتی مهلک نیز باشد، ضروری است در سطح داخلی مقامات دولتی فوری و بدون اتلاف وقت اقدامات مقتضی جهت حفظ جان و سلامت شهروندان انجام دهند. همان‌طور که بالاتر نیز گفته شد به موجب کنوانسیون‌های حقوق بشری و تفسیری که از آن‌ها شده است مقامات یاد شده متعهد هستند حقوق افراد را به صورت واقعی و مؤثر محقق کنند. و اما در قضیه فوق حقوق و آزادی‌هایی که بیشتر از همه مطرح هستند به ترتیب حق حیات، حق بر سلامت و حق بر اطلاعات شهروندان است. نکته جالب رابطه تنگاتنگی است که میان سه حق یاد شده به چشم می‌خورد. حق حیات به عنوان «حق عالی فرد بشری»^{۱۲} «هسته اصلی»^{۱۳} حقوق بشر تحت عنوان حقوق خدشه ناپذیر^{۱۴} یا حقوق مطلق^{۱۵} شناخته شده است در حالی که حق بر اطلاعات به عنوان عنصری از آزادی بیان بشمار رفته ویژگی‌های حقوق نسبی را دارا است.

حق بر اطلاعات

حق بر اطلاعات که با عناوین دیگری نیز نظیر حق دسترسی به اطلاعات، حق دریافت اطلاعات یا حق مطلع شدن شناخته شده است، جایگاه و اهمیت بسزا دارد به طوری که برخورداری از آن در شرایط آزاد می‌تواند موجب تحقق و ارتقا دیگر حقوق از جمله حق حیات و یا حق بر سلامت شود. بی‌جهت نیست که از آزادی بیان به عنوان حقی «منحصر به فرد»^{۱۶} یکی از گرانبهاترین حقوق انسانی^{۱۷}، «مصدق»^{۱۸} «حق دموکراتیک»^{۱۹} یکی از پایه‌های مهم جامعه دموکراتیک، از شرایط پیشرفت آن و شکوفایی فردی^{۲۰} یاد می‌شود. در واقع می‌توان گفت آزادی بیان و عناصر آن از جمله آزادی پخش و انتشار اطلاعات،

۱۲ - از جمله در مقابل قوه مقننه.

۱۳ - از جمله در مقابل کمیته حقوق بشر سازمان ملل یا در مقابل دیوان اروپایی حقوق بشر (اگر دولت عضو این سازمان باشد).

۱۴ - کمیته حقوق بشر:

Le Droit A La Vie “Le Droit Supreme De L’etre Humain “, n146,1983 , Bboeram c Surinam, dec. 4 Avr1985, A,40,40.

1 - Sudre (F), Droit Europeen et International des Droits de L’homme, Paris, Puf, 2019,p213, 14 eme ed, p213

1 - Droits Intangibles 6

۱۷ - یادآوری می‌شود حقوق خدشه ناپذیر یا مطلق تنها شامل چهار حق زیر می‌شود: حق حیات، منع شکنجه، منع بردگی و عطف به ماسبق نشدن قوانین کیفری.

1 - Sudre (F), op cit, p603 (Droit Hors du Commun).

۱۹ اعلامیه حقوق بشر و شهروند انقلاب کبیر فرانسه مصوب ۱۷۸۹ که در پیشگفتار قانون اساسی کنونی این کشور مصوب ۱۹۵۸ گنجانده شده است.

2 - Sudre (F), ibid , p 604 (Droit Democratique par Excellence)

۲۱ - رأی معروف دیوان اروپایی حقوق بشر صادره در ۷ دسامبر ۱۹۷۶ هاندیساید علیه کشور انگلستان.

آزادی دریافت اطلاعات (یا همان حق بر اطلاعات) و آزادی جست و جو، گاه جنبه حیاتی پیدا می کند و ندادن اطلاعات و اخبار به موقع به شهروندان توسط مقامات و رسانه‌ها به خصوص هنگامی که زندگی آن‌ها در خطر است به طور نمونه به هنگام آلودگی زیست محیطی،^{۲۲} بلایای طبیعی، آلودگی هوا، انتشار بیماری‌های عفونی نظیر ایدز و غیره بدون شک خطر آفرین بوده موجب زیر سؤال رفتن مسئولیت دولت‌ها می شود. دیوان اروپایی حقوق بشر در موارد متعددی دولت‌های عضو شورای اروپا را به دلیل ندادن اطلاعات ضروری به مردم در شرایط خاص، محکوم کرده است.^{۲۳} با توجه به مطالب ذکر شده حق بر اطلاعات شهروندان نه تنها در شرایط عادی بلکه در شرایط بحرانی نیز به طریق اولی از اهمیت بسیار برخوردار است. به علاوه از بررسی تفاسیر انجام گرفته شده در مورد حق حیات نیز این طور بر می آید که در مواجهه با شرایط بحرانی (فعالیت‌های خطرناک یا بلایای طبیعی یا مضر برای محیط زیست و غیره ...)،^{۲۴} دولت‌ها تعهد یا وظیفه مثبت دارند مردم را در خصوص وضعیت به وجود آمده مطلع کنند.^{۲۵} به مجرد این که مقامات دولتی اخبار و اطلاعات مربوط به وضعیت بحرانی را علنی می سازند، رسانه‌ها وارد عمل شده مبادرت به اطلاع رسانی‌های لازم به مردم کرده می توانند نقش آموزشی نیز داشته باشند. بدیهی است در اینجا رسانه‌های مستقل کثرت گرا و شفاف مورد نظر بوده که از شرایط مناسب برای فعالیت آزاد برخوردار هستند. در این میان اما رادیو-تلویزیون‌های «خدمت عمومی» مستقل (متفاوت از رادیو — تلویزیون‌های «دولتی») به لحاظ اعتباری که دارند قادرند بهتر از همه نقش آفرینی کنند.^{۲۷}

حق بر حیات

اما حق حیات که به ترتیب توسط اصل ۶ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی ۱۹۶۶، اصل ۲ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر ۱۹۵۰، اصل ۴ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر ۱۹۶۹، اصل ۲ منشور حقوق بنیادی اتحادیه اروپا ۲۰۰۰، پیش‌بینی شده است از جایگاه و ارزش خاص و والایی در مقیاس با دیگر حقوق بشری برخوردار است. دیوان اروپایی حقوق بشر طی آراء صادره خود این چنین در مورد حق حیات اظهار نظر می کند: تشکیل دهنده «یکی از ارزش‌های بنیادی جوامع دموکراتیکی است که به شورای اروپا موجودیت بخشیده‌اند»^{۲۸} همچنین اضافه می کند نسبت به دیگر مفاد مهم کنوانسیون دارای «برتری»^{۲۹} و در آخر بر «مقدس»^{۳۰} بودن «حیات» که توسط کنوانسیون اروپایی مورد حمایت قرار گرفته تأکید می گذارد.^{۳۱} دنبال تفسیر به عمل آمده از حق حیات توسط قضات نهادهای کنترل منطقه ای بین‌المللی، نظیر دیوان حقوق بشر، دیوان آمریکایی حقوق بشر و کمیته حقوق بشر،^{۳۲} تدریج در طول زمان بر اهمیت این حق تأکید و به ویژه بر وظایف

۲۲ - حسین کلهر، حق دسترسی به اطلاعات زیست محیطی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۹۴.
 ۲۳ - Berktaý c Turquie 1 Mars 2001, Budayeva et al c Russie 20 Mars 2008, Guerra c Italie 19 fev 1998.
 ۲۴ - از جمله توسط دیوان اروپایی حقوق بشر
 ۲۵ - Oneryldiz c Turquie, Cedfđ 2004.
 ۲۶ - راهنما در مورد اصل ۲ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، حق حیات، دیوان اروپایی حقوق بشر، به روز شده در اوت ۲۰۱۹.
 ۲۷ - رویا معتمدنژاد، حقوق ارتباطات سمعی بصری، تقریرات درس کاشناسی ارشد حقوق ارتباطات ۱۳۹۸.
 ۲۸ - Mac Cann c Royaume Unđ, 27 sept 1995
 ۲۹ - Preeminence 9
 ۳۰ - Caractere Sacre de la vie 0
 ۳۱ - Pretty c Royaume uvi, 29 ávr 2002

۳۲ - گر چه کمیته یاد شده دادگاه به شمار نمی رود.

مثبت دولت‌ها در این عرصه و زمینه‌های باز هم جدیدتری که ملزم به حمایت از حق مذکور شده‌اند افزوده شده است. دولت‌ها موظف هستند حیات هر فردی که در قلمروشان قرار گرفته را مورد حمایت قرار دهند.^{۳۳} این خصوص نه تنها نباید غفلت کرده بی توجهی نشان دهند بلکه وظیفه دارند اقدامات پیش‌گیرانه، اقدامات اطلاع‌رسانی و غیره ... انجام دهند.

حق بر سلامت

اما در مورد قضیه ویروس کرونا باید به حق بر سلامت شهروندان نیز توجه خاص داشت. این حق اولین بار در سطح بین‌المللی در اساسنامه سازمان بهداشت جهانی مصوب سال ۱۹۴۶ به رسمیت شناخته شد.^{۳۴} سپس در اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸ (اصل ۲۵)، میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی اجتماعی و فرهنگی ۱۹۶۶ (اصل ۱۲) و بسیاری از دیگر متون حقوقی داخلی منطقه ای و بین‌المللی نیز گنجانده شد.^{۳۵} برای انسان سلامتی بسیار با ارزش و اساسی است و حق بر سلامت یکی از عناصر مهم حقوق بشر بشمار می‌رود. بهترین تعریف از حق بر سلامت را میثاق یاد شده (اصل ۱۲) به صورت زیر ارائه داده است: «حق هر فرد در استفاده از بالاترین سطح قابل دستیابی از سلامت جسمی و روانی». دولت‌ها ملزم به تحقق حق یاد شده هستند. از جمله در همین میثاق، بند ۲، به وظایف دولت‌ها در این زمینه اختصاص یافته است. برای محقق ساختن حق مذکور، میثاق به ضرورت اقدام دولت‌ها جهت مقابله با بیماری‌های اپیدمیکی اشاره خاص کرده است (اصل ۱۲، بند ۲). از طرف دیگر تعیین یک گزار شگر ویژه توسط سازمان ملل در عرصه حق بر سلامت برای اولین بار در سال ۲۰۰۲، نشان از اهمیت موضوع برای جامعه جهانی دارد.^{۳۶}

این مقاله در ببحوجه گسترش اپیدمی ویروس کرونا ابتدا در چین و سپس در سطح جهانی نگاشته می‌شود. در حالی که کشور یاد شده در «وضعیت جنگ بهداشتی»^{۳۷} به سر برده در زیر چتر حزب کمونیست در تکاپو برای اداره این بحران است، جامعه جهانی گنج و سردرگم، با توجه به مسری بودن ویروس سعی بر حل این معضل دارد. از طرفی دیگر با توجه به سرعت شیوع بیماری مذکور سازمان بهداشت جهانی بالاخره وضعیت اضطراری اعلام کرد.^{۳۸} اما موضوعی که اساساً مربوط به سلامت و بهداشت انسان‌ها می‌شده حال ابعادی دیگری نیز از جمله سیاسی، اقتصادی و تجاری نیز پیدا کرده است. نگاه‌ها امروز به سوی دومین قدرت جهانی یعنی چین دوخته شده است. قدرتی با نظام تک حزبی و با عملکرد بوروکراتیک و متمرکز که سعی دارد در این قضیه، چهره‌ای شفاف از خود نشان داده به جهان اطمینان خاطر ببخشد از پس این بحران به

3 - Sudre (F.), op. cit, p320 3

3 - Oms (WHO), "Le Droit A La Sante", Fiche D Information n 31, 2017

۳۵ - در این خصوص می‌توان اشاره کرد به منشور اجتماعی اروپایی، کنوانسیون که در ۱۸ اکتبر ۱۹۶۱ در چارچوب شورای اروپا به تصویب رسید و سپس در ۳ مه ۱۹۹۶ مورد تجدید نظر قرار گرفت. در واقع به نوعی مکمل کنوانسیون اروپایی حقوق بشر ۱۹۵۰ بوده به حقوق اجتماعی افراد از جمله حق بر سلامت پرداخته است.

3 - Oms (WHO), cit, p2 6

3 - "Etat de Guerre Sanitaire":7

۳۸ - در تاریخ ۳۰ ژانویه ۲۰۲۰.

3 - Lauwers (M), Lecho, "Le Coronavirus Commence A Contaminer L' Economie", 28 janv 2020 (www.lecho.be)

۴۰ - به دنبال شیوع بیماری یاد شده از جمله بسیاری از شرکت‌های هواپیمایی پروازهای خود را به کشور چین به تعلیق در آوردند، همچنین تعدادی از شرکت‌های خارجی همکاری خود را موقتاً با این کشور قطع کرده و غیره.

خوبی بر آمده، آماده تبادل اطلاعات و تعامل با دنیا برای پیشبرد تحقیقات در مورد این بیماری ناشناخته است. در مقابل اما جامعه جهانی با شک و تردید به ادعاهای این کشور می‌نگرد، از یک طرف نظام سیاسی چین را کماکان به عنوان نظامی استبدادی که بر سنت مخفی کاری پایه‌گذاری شده محدود کننده آزادی بیان و آزادی رسانه‌ها است می‌شناسد و از طرف دیگر اما شاهد نه تنها پیشرفت‌های اقتصادی قابل ملاحظه آن در سال‌های اخیر بلکه قدم‌هایی که در جهت گشایش سیاسی برداشته، بوده است. جهان می‌خواهد باور داشته باشد کشور چین دیگر همانند سال‌های ۲۰۰۳-۲۰۰۲ در رویارویی با بیماری تنفسی سارس، پنهان کاری نکرده عزم دارد از این پس شفاف عمل کند شرایط را برای تعامل و از جمله تبادل داده‌های علمی و پزشکی فراهم بیاورد. آذر عصر جهانی شدن هرچه کشورها قانونمند مسئولانه و شفاف در راستای ارتقاء همکاری‌های چند جانبه گام بردارند، نه تنها در سطح داخلی بلکه در سطح بین‌المللی نیز از وجهه و اعتبار بیشتری برخوردار می‌شوند. در نهایت نوع ساختار و عملکرد حکومت‌ها بدون شک تعیین کننده بوده به طوری که تأثیر مستقیم و غیر مستقیم بر کیفیت زندگی اعضا جامعه و به طور خاص سلامت و بهداشت آن‌ها دارد.

۴۱ - طی اپیدمی سارس متجاوز از پنج هزار نفر در چین به بیماری تنفسی مبتلا شدند.

۴۲ - گفته می‌شود طی قضیه کرونا کشور چین در مدت زمان نسبتاً کوتاه ساختار و شناسنامه و بروس مورد نظر را به جامعه جهانی ارائه داده است.